

انواع دسته‌بندی از روش‌شناسی پژوهش

حمید قاسمی^۱

«روش‌شناسی پژوهشی» بر رویکردی کلی و «روش پژوهش» بر مسیر اجرا و رویه‌های جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها تأکید دارند. دسته‌بندی‌های متعددی از روش‌شناسی پژوهش را می‌توان به شرح جدول ۱ شناسایی کرد.

جدول ۱. انواع الگوهای دسته‌بندی روش‌شناسی پژوهش

ردیف	محور تقسیم‌بندی	انواع		
۱	هدف	بنیادی	کاربردی	
۲	طول مدت اجرا	مقطعی	سری زمانی	طولی
۳	محل اجرا	میدانی	اسنادی	آزمایشگاهی
۴	زمان موردبررسی	گذشته‌نگر	حال‌نگر	آینده‌نگر
۵	میزان ژرفا	پهنانگر	ژرفانگر	
۶	منطق اجرا	اکتشافی	توصیفی	توجیهی یا تبیینی پیش‌گویانه
۷	مورد مطالعه	کل جامعه	نمونه از جامعه	موردی
۸	جمع‌آوری داده	کمی	کیفی	ترکیبی
۹	راهبردی یا استراتژی	آزمایشی	توصیفی	کیفی ترکیبی
۱۰	فلسفی (پارادایم)	اثبات‌گرا	ساختارگرا	پراگماتیسم
۱۱	مطابقت	تطبیقی	غیرتطبیقی	
۱۲	رویکرد مطالعه	معمولی	فرامطالعه	
۱۳	منبع داده	اصلی	مروری	
۱۴	مشارکت پژوهشگر	فردی	گروهی	جمع‌سپاری

اغلب پژوهشگران با چند بعد روش‌شناسی پژوهشی خود را معرفی می‌کنند. رایج‌ترین آنها «هدف»، «جمع‌آوری داده» و «راهبردی» هستند. پژوهش بر اساس هدف بر هدف نهایی پژوهش از جمله «ایجاد یک نظریه، کشف مجهولات، رفع نیازمندی زندگی انسانی و یا حل مشکلات سازمان‌ها» تأکید دارد. «پژوهش بنیادی» به کشف ماهیت اشیاء، پدیده‌ها و روابط بین متغیرها، اصول، قوانین و ساخت یا آزمایش نظریه‌ها می‌پردازد و به توسعه مرزهای دانش در رشته علمی توجه دارد. «پژوهش کاربردی» با استفاده از نتایج پژوهش‌های بنیادی به منظور بهبود و به کمال رساندن رفتارها، روش‌ها، ابزارها، تولیدات، ساختارها و الگوهای مورد استفاده جوامع انسانی انجام می‌شود.

پژوهش بر اساس جمع‌آوری داده‌ها شامل «روش کمی یا استفاده از اندازه‌گیری‌های عددی»، «کیفی یا جمع‌آوری داده‌های کلامی و تفسیر آن‌ها» و «ترکیبی یا ترکیب دو روش کمی و کیفی» است.

در طبقه‌بندی انواع پژوهش بر اساس «راهبرد و مسیر اجرا»، هر روش تحقیق برای پاسخ به‌گونه‌ای از سؤال طراحی شده است. این نوع دسته‌بندی بسیار مهم است و از پژوهشگر انتظار می‌رود در گزارش پژوهش خود، به آن اشاره کند. بهتر است تا راهبرد پژوهش و مسیر اجرا در امتداد هم معرفی شوند. راهبرد اصلی در «روش تجربی» دست‌کاری متغیر مستقل و جمع‌آوری عددی داده‌ها است. این روش می‌تواند از سه مسیر «آزمایشی حقیقی، نیمه آزمایشی و پیش‌آزمایشی» قابل اجرا باشد. در روش «غیرآزمایشی و توصیفی» راهبرد جمع‌آوری داده‌ها بدون دست‌کاری متغیر مستقل و به‌صورت عددی است. این روش دارای مسیرهای اجرای متعددی چون «علی‌مقایسه‌ای، پیمایشی، تحلیل محتوا، فرا تحلیل، تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه (AHP & ANP)، داده‌کاوی و امثال آن» است. راهبرد اصلی در «روش کیفی»، جمع‌آوری داده‌ها بدون دست‌کاری متغیر مستقل و به‌صورت کلامی است. این روش نیز دارای مسیرهای اجرای متعددی چون «گراند تئوری، گروه متمرکز، گروه اسمی، تحلیل گفتمان، پدیدارشناختی، تحلیل تماتیک و امثال آن» است. راهبرد ترکیبی بر جمع‌آوری داده‌ها به هر دو صورت کمی و کیفی اشاره دارد که با یکی از مسیرهای چهارگانه «تبیینی متوالی یا اول کمی بعد کیفی»، «اکتشافی متوالی یا اول کیفی بعد کمی»، «همسوسازی هم‌زمان» و «لانه‌ای هم‌زمان» قابل اجرا خواهد بود.

روش‌شناسی و روش پژوهش باید در هر گزارش پژوهشی به‌طور دقیق معرفی شود. این معرفی باید مسیر کار را برای دیگر پژوهشگران روشن کند. داوران مقالات علمی نیز در ارزیابی خود به چگونگی معرفی روش‌شناسی و روش پژوهش توجه دارند. انتخاب و اجرای مناسب روش پژوهش از ملاک‌های مهم در تشخیص کیفیت یک پژوهش مناسب است.